

**LEKSYKON TRADYCJI BUŁGARSKIEJ.
Konsultacja naukowa Aleksander Naumow.
Redakcja naukowa Grażyna Szwat-Gylybowa.
Warszawa: Slawistyczny ośrodek wydawniczy,
2011. 376 s.**

Ана Стойкова

Излезлият в Полша „Лексикон на българската традиция“ има за цел да представи най-значителните български културно-исторически явления, отразени в литературни и документални текстове, осветлявайки общоизвестните, тиражирани широко в енциклопедии, учебници и христоматии факти от гледна точка на тяхното значение за формирането българската национална митология. Когато се изучава културата и литературата на *собствения* народ, обикновено се представят репрезентативни текстове и други свидетелства, които да разширят, обогатят и допълнят естествено предаваните културни стереотипи и кодираната от културния контекст представа за историята, литературата и менталността на народа. Този подход обаче е крайно недостатъчен и твърде субективен, ако интересът към определена национална култура идва *отвън*, тъй като репрезентативните текстове и други прояви на културата трудно могат, а в някои случаи изобщо не могат да бъдат разбрани извън кръга на носителите ѝ. В такива случаи проникването в същността на чуждата култура става за сметка на мъчителни усилия за разбирането на редица понятия, криеци от външния наблюдател идиоматичния си смисъл. Твърде редки са опитите да се представи на публиката този „скрит“ смисъл на явленията в традициите на един чужд народ, тъй като се изисква не само добро познаване на историческите и литературните факти, но и навлизане отвъд конкретния им прочит и задълбочен анализ на явленията, съставляващи националната му митология.

Ето защо излезлият от печат „Лексикон на българската традиция“ е изключително ценен като постижение. Той е първият опит за системно изложение и тълкуване на най-важните, основополагащи за българския мироглед и чувствителност културни факти, не само в полската наука, но и изобщо в славистиката. Замислен като втори том на поредица такива трудове, след стойностния „Лексикон на хърват-

ските традиции“ на проф. Йоанна Рапацка (1997)¹, „Лексиконът на българската традиция“ представя на полската научна общественост още един от балканските славянски народи. Той съдържа 134 статии с разнообразен характер. Най-общо те могат да се определят като статии за български и чужди исторически личности (напр. Хан Аспарух, Христо Ботев, Петър Дънов, Кирил и Методий, Александър Велики, Василий Българоубиец), за известни литературни и фолклорни герои (Крале Марко, Орфей, Хитър Петър, Бай Ганьо) и произведения („Азбучна молитва“, „Под игото“, „Тайната книга на богомили-те“, „Опълченците на Шипка“), за исторически събития (Покръстването, Априлското въстание, Българският Великден, Освобождението, Съединението), за културно-философски явления (Исихазъм, Богомилство, „Чардафонщина“, „Златен век“), за географски понятия (Батак, Пирин, Дунав, Западните покрайнини, Царевец), за национални светци и празници (Св. Петка, Св. Иван Рилски, Празник на писмеността), за културни артефакти (Прабългарски надписи, Керамична икона на св. Теодор Стратилат, Прабългарско съкровище, Рилски манастир), за културно-исторически термини (Чита, Кирилица, Зограф, Манастири, Хайдутин, Помаци) и др. Всяка статия съдържа най-съществената фактологическа информация, след която е направен анализ на описваното явление с оглед на неговото място в ценностната система на българите и значението му в националната митология.

Обемът на статиите е различен в зависимост от характера на разглежданата личност или явление, но също така и от значителността му като част от колективната памет на българите. Терминологични статии като „Читалище“ или „Кърджалии“ естествено са кратки, стегнати като изложение, тъй като тяхна цел е преди всичко да информират за номиналното значение на характерни за българската (и балканската) история понятия, непознати на европейската публика. По-големи по обем са редица статии за важни събития и личности от българската история (например „Покръстване“, „Априлско въстание“, „Васил Левски“, „Петър Дънов“), в които наред с изчерпателното изложение на известните факти се анализират влиянието на събитията или лицата и тяхната дейност върху съвременниците им, както и по-късните промени във възприемането и интерпретацията им в зависимост от идеологическите потребности на следващите исторически епохи. Подробно са разработени статиите за писателите и литературните произведения, както и за културно-философските понятия, тъй като за разкриване на съдържанието им е наложително не само изложение на фактите, а задълбочен анализ, който да представи

¹ Rapacka, J. *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997.

именно „скритото“ в тях значение, необходимо за разбиране на основни ментални характеристики и прояви на българската култура. Такива са например статиите „Богомилство“, „Исихазъм“, „Златен век“, „Българският Великден“ и др. Направените задълбочени анализи почиват върху значителен материал, като са взети предвид появилите се през последните десетилетия в България научни изследвания, но също многобройни първични източници, преди всичко литературни и документални текстове.

Обхватът на лицата, събитията и явленията, включени в лексикона, е фокусиран върху най-съществените, трайно утвърдени в колективната памет на българите понятия от националната история, литература и култура. Историческият период, когато тези явления се зараждат, развиват и придобиват общонационално значение, е определян като Българско възраждане и се характеризира със силен интелектуален и емоционален подем, с огромното духовно усилие на българския елит за обръщане на ценностната ориентация на българите от ориенталските към европейските образци. Това са процеси на търсене на национална идентичност и на изграждане на компенсативни механизми за преодоляване на комплексите за изостаналост и провинциализъм у един народ, живял почти пет столетия под чужда политическа и църковна зависимост. Българското възраждане традиционно се отнася към времето от средата на XVIII в. до 1878 г. – годината на „Освобождението“, когато се създава модерната суверенна българска държава. Историческите процеси обаче никога не започват и не свършват в тясно определен момент, защото както тяхното зараждане, така и отмирането им продължават понякога с десетилетия. Така Българското възраждане, формално приключило след постигането на национална държава, продължава, като състояние на духа, още няколко десетилетия – до краха на илюзиите за историческа справедливост и до изчерпването на възрожденския ентузиазъм, поставящ народните идеали над личния просперитет. От тази гледна точка може да се каже, че периодът на Възраждането, разбиран като време на зараждане и утвърждаване на най-съществените явления, оставили трайни следи върху националната идентичност на българите, приключва с края на Първата световна война. Разбира се, следващите исторически периоди също носят свой идеологически заряд и оставят свои следи в колективната памет, но тогава доминиращият индивидуализъм поставя акцентите върху други явления в ценностната система на българите. Същевременно кратката историческа дистанция не позволява да се правят заключения за появили се по-късно лица и произведения и за протекли по-късно събития. Ето защо ограничаването на хронологическия обхват на Лексикона именно в периода на Българското възраждане до края на Първата световна война изглежда напълно обясним и оправдан. Нещо повече, именно така формулираната задача е позволила на съставителя – проф. Гражина Шват-Гълъбова, да

постигне една обобщаваща картина на утвърдените, „класически“ български „места на паметта“ и в много случаи да ги представи в нова светлина.

Като автори на статиите в Лексикона са привлечени както утвърдени учени, така и млади изследователи на българската литература и култура, сред които специално трябва да се отбележат Гражина Шват-Гълъбова и Евелина Джевецка, които са подготвили не само най-голям брой, но и повечето от най-важните статии. По-скромен, но също така компетентен е приносът на Славия Бърлиева, Лила Мороз-Гжелак, Георги Минчев, Целина Юда, Анна Русева, Елжбета Солак, Силвия Шедлецка, Йоанна Шепетовска. Трябва да се подчертае и консултантската помощ на проф. Александър Наумов, чиито мнения и съвети несъмнено са помогнали за окончателния вид на словника и за изясняването на някои специфични проблеми. Но несъмнено най-значителна заслуга за появата на Лексикона и за високото му научно равнище има проф. Гражина Шват-Гълъбова, задълбочен познавач на българската литература и култура, вдъхновен изследовател и голям приятел на България. Този ценен труд върху най-важните явления, оформили българската национална памет, е създаден по нейна инициатива; тя е автор на цялостната му концепция и на словника му, но също така е организатор и двигател на дългогодишната колективна работа, високателен и неуморим редактор.

В книгата са поместени и илюстрации, които, макар и не многобройни, дават възможност на читателя да си състави по-пълна картина на описваните явления и правят текста по-интересен. Особено ценна е подборната библиография по проблематиката в края на тома, съставена от Силвия Шедлецка, в която са включени най-съществените публикации по общи и частни въпроси на български и чуждестранни, главно полски, изследователи на българската културна история. Както с фактологичната си стойност, така и с професионално направените анализи „Лексиконът на българската традиция“ ще бъде ценен принос в славистиката. Няма съмнение, че той би представлявал голям интерес както за изследователите на българската и на балканската история, култура и литература, така и за докторанти и студенти и за по-широк кръг любители на българското минало.